

Šolta

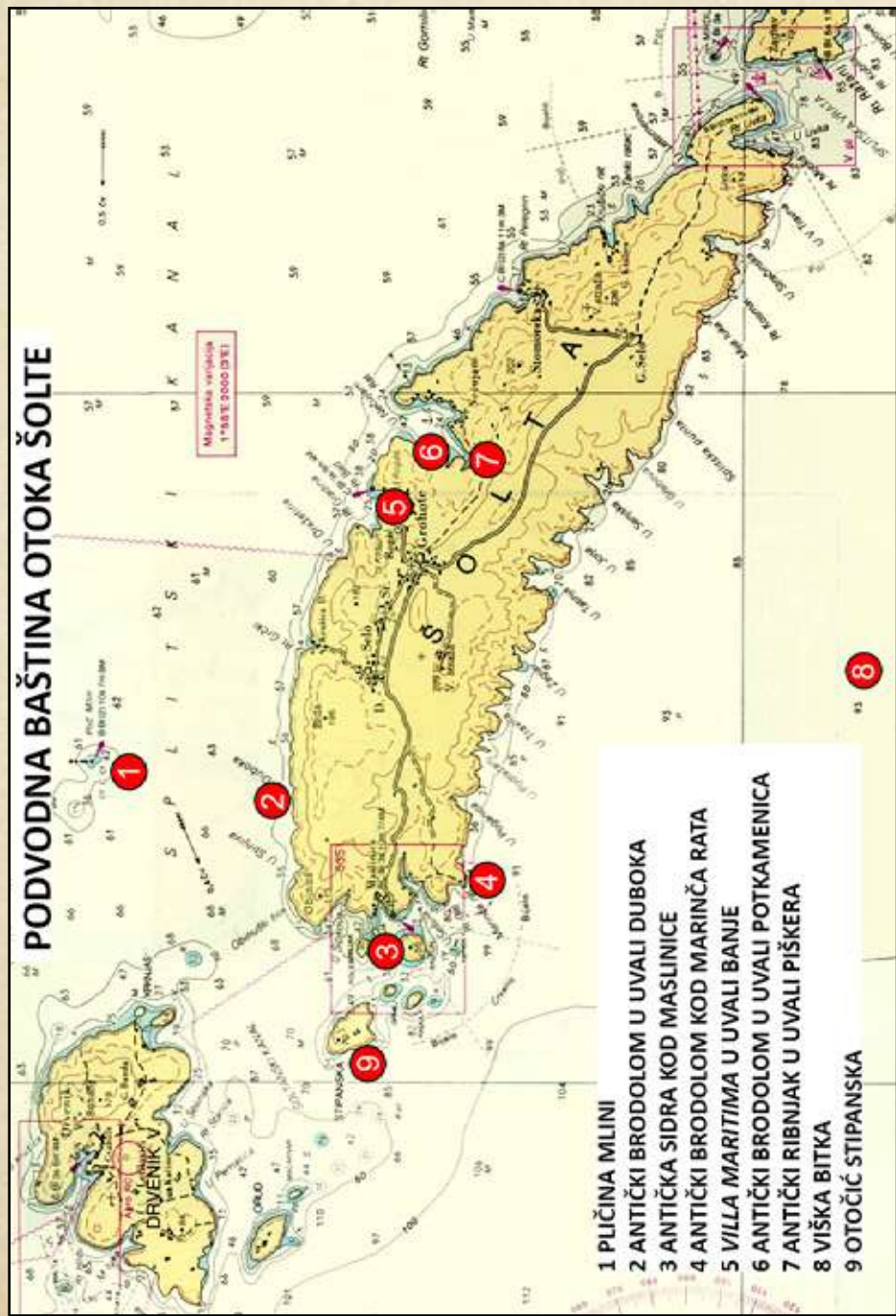
THE RETURN TO INNOCENCE

TURISTIČKA ZAJEDNICA
OTOKE ŠOLTE

PODVODNA
I PRIOBALNA
BAŠTINA
OTOKA ŠOLTE

PODvodna baština otoka Šolte

UVOD

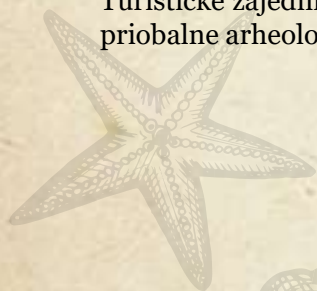
U povijesnim izvorima Šolta se prvi puta spominje već u 4. st. pr. Kr. u djelu poznatog starogrčkog geografa Pseudo-Skilaksa. On u svojem djelu *Periplusu* (grč. περίπλοι: oplovlje), otok Šoltu navodi pod imenom *Olynthia*. Na grčkom jeziku riječ *Olynthos* znači «smokva» (koja još nije dozrela). Prema tome bi *Olynta* značila «otok smokava». No postoji mogućnost da je *Olynta* dobila ime po grčkom gradu *Olynthos*. Rimljani su u toponimima morali pronaći i neki smisao, te su u korijenu riječi *Solynta* nalazili latinsku riječ „sol“ sunce i nazvali Šoltu *Solenta*. U ranom srednjem vijeku otok je dobio još jedno ime *Soluta*, a spominje ga Toma Arhiđakon u *Povijesti*. Dolaskom Hrvata promjenilo se i ime otoka. Pošto su oni prvi dio riječi *Solenta* izgovarali kao «su» odnosno *Sulent*. Pjesnik P. Hektorović(XVI. St.) i J. Kavanjin nazivaju otok *Sulet*. Današnje ime Šolta je dobila za vrijeme Mletačke vladavine.

Foto - Roko Suric

Promatrajući zemljopisni položaj otoka Šolte vidljivo je da se nalazila na ruti brojnih antičkih plovnih putova. Uz njene obale odvijao se intenzivni priobalni pomorski promet koji je povezivao gospodarsko - ladanjske vile smještene u blizini mora (*villae maritimae*) u Rogaču, Stipanskoj i Piškeroj sa Salonom – najvećim urbanim središtem istočne obale Jadrana u antičkom razdoblju. Najveći broj materijalnih tragova koji svjedoče o intenzitetu tadašnje plovidbe i pomorske trgovine sačuvan je pod morem. Ova publikacija ima za cilj promovirati do sada pronađene podvodne arheološke lokalitete u akvatoriju otoka Šolte poput antičkih brodoloma u uvali Potkamenica, uvali Duboka, Marinča ratu i na Pličini Mlin, prezentirana antička sidra pronađena kraj Maslinice, te ostatke antičke arhitekture: jedinstveni antički ribnjak u uvali Piškera te *villu maritimu* u uvali Banje. Također, biti će spomenuti i ostaci starokršćanske bazilike na otočiću Stipanska, a s obzirom da je ona u razdoblju kasne antike bila važna strateška točka Justinijanovog maritimnog (pomorskog) limesa, te ostaci olupina brodova iz Viške bitke, koje se, iako kontekstom i položajem više povezane sa otokom Visom, također nalaze u širem akvatoriju otoka Šolte. Kroz vodič će biti opisan način i značaj gradnje vapnenica i proizvodnje vapna kao značajnog tradicijsko umijeće otoka Šolte.

Publikacija je financirana iz programa razvoja, zaštite i valorizacije pomorske baštine na području Splitsko – dalmatinske županije i Turističke zajednice otoka Šolte, s ciljem prezentacije podvodne i priobalne arheološke i etnološke baštine.

ANTIČKI BRODOLOM U UVALI DUBOKA

Uvala Duboka nalazi se na sjevernoj strani otoka Šolte, između naselja Donja Krušica i Maslinica. Potaknuti dojavom ronioca Marka Hranilovića o nalazima keramičkih ulomaka, arheolozi *Centra za podvodnu arheologiju u Zadru* pod vodstvom Maje Kaleb u srpnju 2021. godine pregledali su podmorje uvale Duboka. Arheološkim pregledom na maloj dubini pronađeni su ostaci antičkog brodoloma sa teretom amfora i kuhinjskog posuđa. Brodolom se nalazi na dubini od 5 do 15 metara, a prema prikupljenim ulomcima amfora i kuhinjskog posuđa može se datirati od 3. do 5. st. O tome koju sve vrstu i količinu tereta je brod prevezio, o kojoj se vrsti broda radi te odakle i kuda je plovio, odgovor trebaju dati buduća arheološka istraživanja. S obzirom na dataciju brodoloma i strukturu dna na kojoj se nalazi, podvodna arheološka istraživanja mogla bi iznjedrili izrazito vrijedne i impresivne rezultate kako količinom tako i tipologijom i očuvanošću arheološkog materijala. To sve naravno otvara i mogućnost buduće prezentacije ovog lokaliteta kako muzejski tako i *in situ*.

Foto - Roko Suric

Foto - Roko Suric

ANTIČKI BRODOLOM U UVALI POTKAMENICA KOD NEČUJMA

U uvali Potkamenica, jednoj od tri lučice na zapadnoj strani uvale Nečujam, 2009. godine arheologinja Irena Radić Rossi po prvi put je potvrdila sumnje ronioca o pronalasku još jednog antičkog brodoloma u akvatoriju otoka Šolte. Arheološka istraživanja proveli su arheolozi *Centra za podvodnu arheologiju u Zadru* 2020. godine. Brodolom je skriven na sjevernoj strani uvale Potkamenica na dubini od samo 4 do 5 metara, a osim brojnih keramičkih ulomaka antičkog posuđa, na padini morskog dna pronađeni su i ostaci drvene brodske konstrukcije. Uzorci drva brodske konstrukcije datirani su metodom radioaktivnog ugljika – C14, te se sa sigurnošću može reći da je brod iz Potkamenice svoju plovidbu započeo krajem 2. ili početkom 3. st. Uzorci drvenih čavala datirani su istom metodom u sredinu 3. i početak 5. stoljeća. Razlog ovakvom vremenskom rasponu dijelova brodske konstrukcije dokaz je duge upotrebe broda.

Foto - R. Suric

Naime, na drvenim brodovima često su se radili popravci i zamjene dotrajalih djelova, a uz pravilno održavanje antički brodovi mogli su ploviti više desetaka godina. Još jedna specifičnost broda iz Potkamenice je lokacija na kojoj se nalazi kao i izostanak broskog tereta. Zbog toga se pretpostavlja da je brod namjerno dotegljen uz obalu te potopljen, vjerojatno zbog dotrajalosti drvene građe. Analizom malog broja pronađenog, uglavnom stolnog keramičkog posuđa te amfora sjevernoafričkog porijekla, potonuće broda može se datirati u drugu polovicu 4. ili početak 5. stoljeća. Kako bi se spriječilo propadanje drvene brodske konstrukcije, ostaci antičkog broda u uvali Potkamenica trenutno su prekriveni slojevima pijeska i geotekstila, ali postoji mogućnost njihove buduće prezentacije. Naime, s obzirom na unikatnost lokaliteta (brodolomi iz 5. stoljeća su relativno rijetki na Jadranu), te malu dubinu na kojoj se nalazi odnosno njegovu dostupnost, ostaci antičkog brodoloma u uvali Potkamenice imaju veliki prezentacijski potencijal. Zajedno sa ostacima antičkog ribnjaka u uvali Piškera koji se nalaze u neposrednoj blizini, i koji su također zbog male dubine i velike vizualne atraktivnosti izrazito prezentabilni, moguće je formiranje podvodnog arheološkog parka unutar samog dna Nečujamske uvale, što bi bio prvi takav slučaj na području Splitsko - dalmatinske županije.

Foto - M. Kaleb

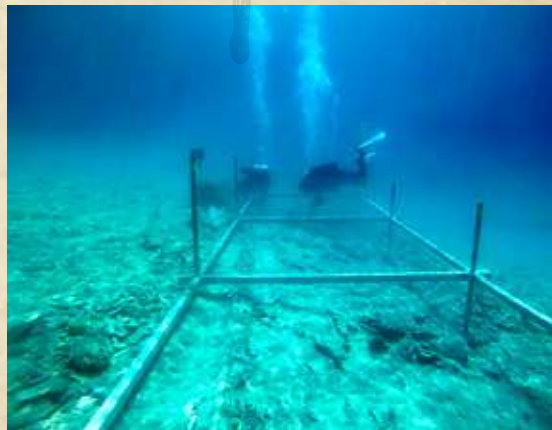

Foto - R. Suric

ANTIČKI BRODOLOM KOD MARINČA RATA

Podvodnim arheološkim rekognosciranjima koja su se u razdoblju od 2010. do 2016. godine provodila u suradnji Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu i Konzervatorskog odjela u Splitu, Ministarstva kulture i medija, pronađeno je nekoliko do tada nepoznatih arheoloških nalazišta od kojih je najzanimljivije ono pronađeno na jugozapadnoj strani otoka Šolte.

Na dubini od 20 metara pronađena je kamena prečka antičkog sidra, a dalje prema istoku nalaze se ulomci amfora. Kamenito dno s pjeskovitim terasama na ovom mjestu strmo pada, te je na dubini od 40 do 50 metara pronađena druga, veća koncentracija ulomaka. Riječ je o tri različita tipa amfora koji su vidljivi na površinskom sloju pijeska. S obzirom na visoku koncentraciju i način rasprostiranja nalaza, sa sigurnošću se može reći da je riječ o ostacima dosad nepoznatog antičkog brodoloma.

Foto - Jurica Bezak

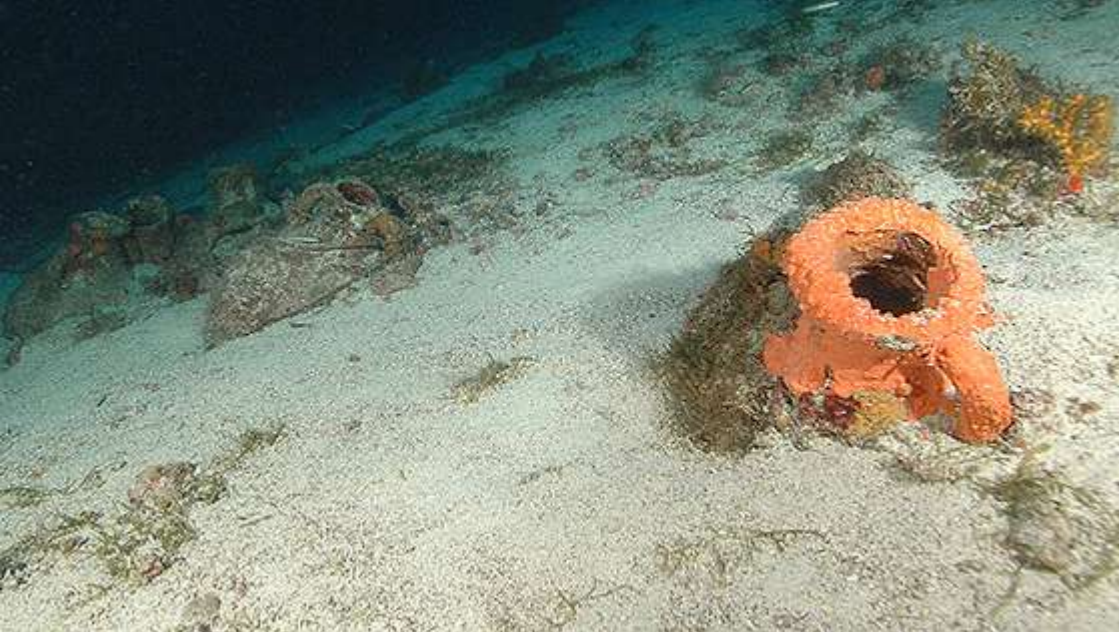

Foto - Jurica Bezak

Lokalitet je dokumentiran, a nekoliko ulomaka različitih tipova amfora izvađeno je radi datacije brodoloma. Tipološkom analizom utvrđeno je da se radi o amforama hispanskog porijekla tipa Dressel 20, Dressel 10 i Dressel 7-11 koje pripadaju vremenu 1. i 2. stoljeća. Otkriće ovog lokaliteta izuzetno je značajno jer je na istočnoj obali Jadrana do sada evidentiran samo jedan brodolom sa teretom ovog tipa amfora.

Buduća podvodna arheološka istraživanja koja se planiraju, utvrdit će točan kontekst, rasprostiranje i karakteristike lokaliteta, na osnovu čega će biti doneseni planovi za njegovu zaštitu, konzervaciju i buduću prezentaciju. S obzirom na relativno dostupnu dubinu na kojoj se nalazi, dobru vidljivost na lokalitetu te relativno slabe morske struje kojima je izložen, ovaj brodolom osim što ima iznimnu znanstvenu vrijednost također po završenim istraživanjima može imati i veliki prezentacijski potencijal te će sigurno doprinijeti daljnjem razvoju ronilačkog i arheološkog turizma na ovom području.

PLIČINA MLIN

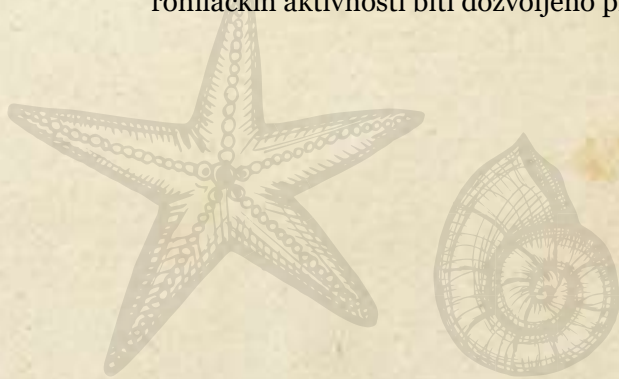
U zapadnom dijelu Splitskog kanala koji se prostire između otoka Šolte s jedne i otoka Čiova s druge strane nalazi se pličina Mlin. Riječ je o grebenu koji se strmo uzdiže sa morskog dna gotovo na samoj sredini kanala. U vrijeme antike, Splitski kanal bio je važan plovni put, prvenstveno iz razloga što se u njegovoj neposrednoj blizini nalazila Salona, najvažnije i najveće antičko urbano središte na istočnoj obali Jadrana. Zbog navedenih razloga uopće ne čudi što je upravo na ovom mjestu došlo do havarije jednog, a možda i više antičkih brodova.

U podmorju pličine Mlin na dubini od 20 – 40 metara nalaze se ostaci velikog broja fragmenata amfora. Lokalitet je poznat preko 50 godina i nažalost je sustavno opljačkan. Prema dostupnim informacijama radilo se o jednom od najvećih i najbogatijih lokaliteta na Jadranu, sa najvećim brojem tipova egejskih amfora iz razdoblja 1. i 2. stoljeća (Dressel 2-4, Knidskih, Rodskih i drugih tipološki rijetkih amfora).

Danas su na pješčanom dnu vidljivi tek razbijeni ulomci trbuha i grla amfora te samim time u ovom trenutku nije od znatnijeg prezentacijskog značaja. Kako je riječ o jednom od znanstveno najzanimljivijih i najvrjednijih podvodnih lokaliteta na istočnoj obali Jadrana, u budućnosti se planiraju provesti sustavna podvodna arheološka istraživanja, a s obzirom da postoji velika vjerojatnost da su u dubljim slojevima sačuvane cjelovite amfore, brodska konstrukcija, a možda i drugi arheološki materijal. Osim znanstvenih spoznaja koje će se na taj način dobiti, nalazište će postati i prezentabilnije odnosno atraktivnije za ronjenje. Na lokalitetu trenutno nije dozvoljeno ronjenje dok ne budu završena podvodna arheološka istraživanja, nakon kojih će obavljanje ronilačkih aktivnosti biti dozvoljeno preko ovlaštenih centara.

ANTIČKA SIDRA IZ PODMORJA OTOKA ŠOLTA

U podmorju istočne obale Jadranskog mora pronađen je velik broj brodskih sidara koja se u moreplovstvu koriste od prapovijesnih vremena do danas. Sidra su simbol mornara, nade, ustrajnosti, izdržljivosti, smirenosti i vjernosti. Sidro se pojavljuje i kao znak sv. Klementa, koji je ujedno i zaštitnik proizvođača sidara.

Prva pretpovijesna sidra bila su izrađena od prikladnog kamena, okruglog, stožastog ili duguljastog oblika, oko kojeg se vezao konopac od lika ili kože na prirodni ili žlijebljeni utor na kamenu kako ne bi skliznuo. Okvirno se datiraju od 1000. do 500. g.pr.Kr., iako se sporadično javljaju kroz čitavo razdoblje antike. Vrlo brzo uslijedila je izrada kamenih sidara s rupom kroz koju se provlačio i vezao konopac. Iz kamenih sidara s rupom za konopac razvijaju se kameno-drvena sidra.

Kameni dio sidra se s vremenom sve više stanjuje i sužava te postaje više ili manje zakrivljena prečka, a na mjesto rupe za konopac počinju se učvršćivati prvo grane, a kasnije obrađene drvene grede. Kamenu prečku u 4. st. pr. Kr. zamjenjuju prečke od olova, a kasnije i od željeza. Olovno-drvena sidra rezultat su naglog razvoja brodarstva od 400. - 300. godine pr. Kr., a nalazi olovnih prečki takvih sidara česti su u Jadranskom podmorju.

Podmorskim arheološkim rekognosciranjem akvatorija ispred Maslinice na otoku Šolti pronađeni su novi podvodni arheološki nalazi među kojima i tri prečke antičkih sidara. Kako se radilo o iznimno vrijednim i zanimljivim arheološkim nalazima koji su zbog pozicije i relativno male dubine iznimno ugroženi, bilo je neophodno što prije osigurati njihovo vađenje na površinu. Kamena prečka pronađena na lokaciji antičkog brodoloma kod Marinča rata je nepravilnog pravokutnog oblika s plitkim utorom za vezivanje konopa. Ovo je rani tip sidara koji se koristio tako da bi se na mjestu gdje je napravljen utor omotao konop od lika ili kožnih struna i tako bacio u more. Druga kamena prečka pronađena je kao izolirani nalaz uokolo otočića Polebrnjaka. Cijela površina kamene prečke ukrašena je urezanim tankim linijama koje se križaju. Prema Kaplanovoj tipologiji pripada tipu kameno-drvenih sidara. Ovakav tip sidara bio je u upotrebi od 6.-7. st. pr. Kr. pa do 2. st. Pokraj otočića Polebrnjak ispred Maslinice kao izolirani arheološki nalaz pronađena je velika olovna prečka sa središnjom kazetom podijeljenom na dva dijela i s ravnim krakovima uzdignutim prema krajevima. Težina prečke je oko 200 kg, a s obzirom na njene dimenzije (duljina 158 cm, visina 14 cm, širina kraka od 5 do 10 cm) možemo reći da je pripadala glavnom brodskom sidru koje je imalo duljinu grede od oko 2 do 2,5 metra.

Po veličini sidra može se zaključiti da je brod kojemu je pripadalo zasigurno bio većih dimenzija i da je mogao ploviti i izvan Jadranskog mora. Ova prečka najmlađa je od sve tri pronađene u šoltanskom akvatoriju. Po završetku konzervatorsko-restauratorskih radova rekonstruirana antička sidra vraćena su na otok Šoltu i prezentirana u luci Rogač i u mjestu Maslinica. Projekt je realiziran suradnjom Splitsko-dalmatinske županije i Općine Šolta uz stručnu suradnju Ministarstva kulture i medija, a s ciljem očuvanja i prezentacije podvodne baštine i obogaćivanja turističke ponude otoka Šolte. S obzirom kako je proteklih godina pronađena još jedna prečka antičkog sidra, a postoji velika mogućnost postojanja i pronalaska još sličnih nalaza, projekt vađenja, konzervacije i prezentacije antičkih sidara na atraktivnim lokacijama na otoku Šolti još nije dovršen.

ANTIČKI RIBNJAK U UVALI PIŠKERA KOD NEČUJMA

U dnu uvale Piškera kod Nečujma na otoku Šolti nalaze se ostaci pregradnog zida antičkog ribnjaka u predaji i literaturi poznatog kao Dioklecijanov ribnjak. Riječ je o kamenoj konstrukciji dužine 52 metra, širine 2 do 6 metara i maksimalne visine 3 metra, koja se pruža gotovo pravilno u smjeru istok – zapad. U središnjem dijelu konstrukcije nalazi se otvor širine cca 3 metra koji je u antičko doba vjerojatno bio zatvoren pregradom čiji ostaci do danas nisu sačuvani. Pregradna konstrukcija je u antičko doba zatvarala uvalu i formirala *vivarium* ribnjaka u kojemu se čuvala živa riba. Zbog promjene razine mora koja je u današnje vrijeme oko dva metra viša nego u razdoblju antike, uvala je u vremenu gradnje ribnjaka bila u mnogome manja i plića nego danas. Pregradni zid vivarija temeljen na širokoj stopi od kamenog nasipa najvjerojatnije je bio građen od pravilnih kamenih ulomaka i povezan žbukom te je izvorno virio van površine mora. Brojni ostaci arheološkog materijala antičke provenijencije pronađeni u samoj uvali (na dubinama 1-2 m), te na kopnenom dijelu šireg područja uvale, daju za pretpostaviti kako se na kopnu nalaze ostaci antičkog gospodarskog objekta (*villae maritimae*) kojoj je ribnjak pripadao. Sustavna podvodna arheološka istraživanja i otvaranje arheoloških sondi neposredno uz ostatke zida i u dnu uvale moglo bi na svijetlo dana donijeti vrijedan arheološki materijal i nove spoznaje o ovom izuzetno rijetkom i vrijednom arheološkom lokalitetu. Dioklecijanov ribnjak u uvali Piškera do sada je jedini poznati ribnjak iz razdoblja antike na području srednje Dalmacije, a njegova prezentacija uvelike bi pridonijela daljnjem razvoju arheološkog, kulturnog i ronilačkog turizma na otoku Šolti. S obzirom kako su ostaci ribnjaka iznimno vizualno atraktivni, a nalaze se na maloj dubini (od jednog do pet metara) i u neposrednoj blizini šetnice s koje su vidljivi, izrazito su prezentabilni kako za šetače tako i za potencijalne ronioce ili plivače.

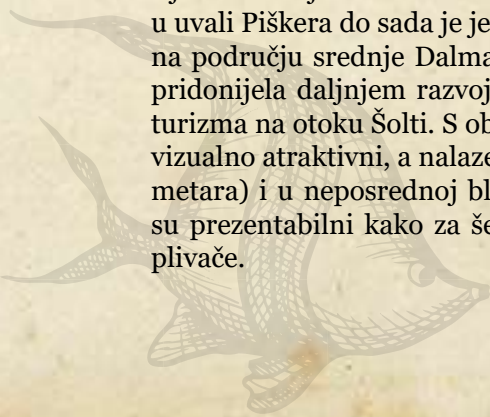

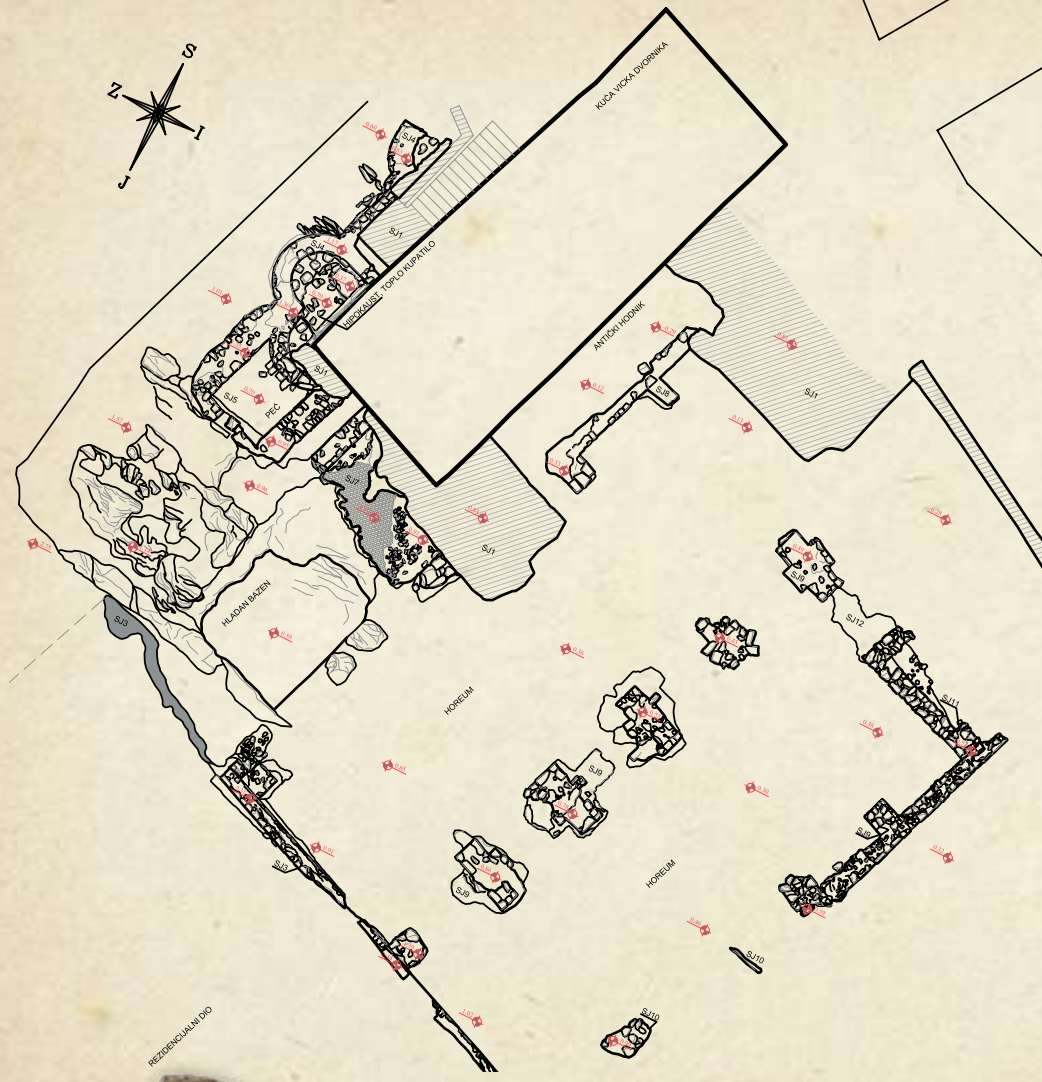

foto - Eduard Visković

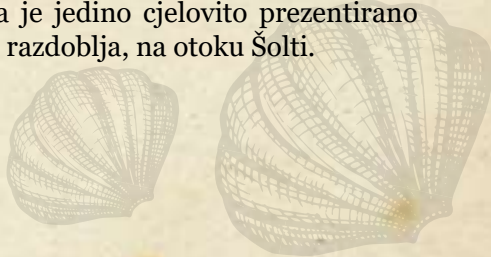
VILLA MARITIMA U UVALI BANJE U ROGAČU

Villa maritima u uvali Banje u Rogaču na otoku Šolti zaštićeno je kulturno dobro Republike Hrvatske od 2013. godine. U antičko vrijeme naziv *villa maritima* označava gospodarsko-ladanjske komplekse smještene u neposrednoj blizini mora koji su ujedno i značajni strateški i orijentacijski punktovi. Kako navodi antički pisac Plinije Mlađi, *villae maritimae* često su opremljene stražarnicama s kojih su se pružali panoramski vidici i koje su kontrolirale široke akvatorije i važne pomorske rute između otoka i kopna. Uz svoju stambenu funkciju imale su i važnu ulogu u sigurnosti i kontroli plovidbe uz istočnu obalu Jadrana. One su antičkim moreplovcima pružale sigurne i zaštićene luke, opskrbu brodova vodom i hranom kao i usluge popravka brodova i brodske opreme. Dosadašnjim arheološkim istraživanjima *villae maritimae* u uvali Banje u Rogaču otkriveno je da je sagrađena u 2. st. n.e kao raskošno gospodarsko-ladanjsko zdanje koje se sastojalo od velikog skladišta (*horreum*), termalnog kompleksa sa toplom i hladnom vodom, smještenog uz morsku obalu, te stambenog dijela koji još nije u cijelosti otkriven. Ovakve vile tada su gradili pripadnici senatorskog staleža ili visokopozicionirani zapovjednici u rimskoj vojsci, posebno mornarici, a vezane su uz rimska urbana središta na kopnu, u ovom slučaju za Salonu. Veliko skladište (*horreum*) zauzimalo je istočni dio vile i bilo otvoreno prema moru. Njegovu konstrukciju nosili su stupovi ukrašeni kapitelima od kojih je jedan i sačuvan. Na zapadnom dijelu nalazile su se terme u kojima je pronađen dio bijelog mozaičnog poda koji je prezentiran, a sličan mozaični pod je pronađen i pored nekadašnje cisterne za vodu. Južno od kupatila sa toplom vodom nalazila se peć koja je s njim bila povezana ganitnim pločama i opekom. Kupatilo je imalo tri apside danas označene u parteru zapadno od kuće. Prema arheološkim nalazima vila u Banjama funkcionirala je sve do 4. stoljeća kada je nekada raskošno zdanje svedeno na manji objekt čiji ostaci su vidljivi u temeljima kuće ing. Vicka Dvornika iz 19. stoljeća.

Zidovi kasnoantičkog objekta vidljivi su na zapadnom, istočnom i južnom pročelju kuće. Prateći promjene koje donosi razdoblje kasne antike, mijenja se i funkcija i karakter vile u Banjama te ona od raskošnog ladanjskog zdanja postaje manji objekt za opskrbu i smještaj vojske. Zbog svog geografskog položaja osiguravala je vitalno važan plovni put istočnom obalom Jadrana. Arheološkim pregledom podmorja uvala Banje 2021. godine potvrđena je pretpostavka da se na južnom kraju uvala nalaze sačuvani ostaci antičkog pristaništa. Buduća podvodna arheološka istraživanja utvrdit će točan kontekst ovog nalaza, koji s obzirom na malu dubinu na kojoj se nalazi pokazuje i veliki prezentacijski potencijal. *Villa maritima* u uvali Banje za sada je jedino cjelovito prezentirano arheološko nalazište, iz antičkog razdoblja, na otoku Šolti.

OTOČIĆ STIPANSKA

Otočić Stipanska najveći je otok u arhipelagu Maslinički škoji na zapadnoj strani otoka Šolte, nedaleko od naselja Maslinica. Na otočiću se ističu tri uzvisine: Glava Stipanske na sjevernoj strani, Gornja Banda na istočnoj i Mostir na zapadnoj. Mostir je dobio ime po ostacima ruševina koje pripadaju starokršćanskoj crkvi i samostanu. Arhitektonske ostatke na Stipanskoj prvi je dokumentirao još 1931. E. Dyggve, a istraživanjima je potvrđeno postojanje jednobrodne starokršćanske crkve pravokutnog tlocrta s apsidom na istočnoj strani i dvije pravokutne prostorije na sjevernoj te nartekсом na zapadnoj strani. Središnji dio apside i sjeverni zid spomenute sjeverne prostorije sačuvani su do visine od oko 3 m. Sa sjeverne strane na nartekс se nadovezuje još jedan izduženi objekt, najvjerojatnije ostatak ranije rimske *villae rusticae*, čiji su zidovi orijentirani sjeverozapad-jugoistok te nisu u potpunosti okomiti na baziliku. Crkva na Stipanskoj po svojim stilskim karakteristikama datira se u 5.-6. st., a po načinu gradnje vrlo je slična onoj u Grohotama. Vjerojatno je bila posvećena Sv. Stjepanu te je dala ime i cijelom otočiću. Istraživanjima je pronađena i velika količina pokretnog arheološkog materijala, a uz ulomke kamenog crkvenog namještaja (tordirani stupići, baze pilastara, te prozorska tranzene) pronađeni su i ulomci keramičkih crjepova i posuđa te stakla iz starokršćanskog razdoblja.

Iznad uvale zvane Donji Bok nalaze se ostaci zidanih kasnoantičkih grobnica sa bačvastim svodom koje spominje F. Bulić i E. Dyggve.

Zbog svog položaja s kojeg se kontrolira gotovo cijeli akvatorij između otoka Šolte i Visa te zapadni dio Splitskog kanala, starokršćanska crkva na Stipanskoj osim sakralnog karaktera bila je i važan dio tzv. Justinijanovog pomorskog limesa. Car Justinijan je u 6. st. sagradio niz utvrda i drugih objekata na otocima i priobalju Jadranske obale koje su za vrijeme rata s Ostrogotima osiguravale izuzetno važne pomorske pravce duž istočne obale Jadrana. S obzirom na važnost koju je Bizant dao izgradnji navedenog limesa i kontroli plovidbe, a samim time i samu važnost objekta na Stipanskoj od velikog će značaja biti provođenje podvodnih arheoloških rekognosciranja i istraživanja podmorja oko Stipanske u svrhu pronalaska potencijalnih ostatka brodoloma. Naime, s obzirom na spomenutu važnost otoka i pomorskih pravaca oko njega, za očekivati je da se u njenom neposrednom podmorju nalaze i ostaci nekog od nesretnih brodova koji nisu uspjeli stići do sigurne luke spasa. Kako su ostaci brodoloma iz bizantskog razdoblja izrazito rijetki na istočnom Jadranu to su pronalasci takve vrste značajniji, a razlog za obavljanje takvih istraživanja još izraženiji.

VIŠKA BITKA – POGLED SA ŠOLTE

U akvatoriju između otoka Visa i Šolte, dana 20. srpnja 1866. godine odigrala se najvažnija pomorska bitka u povijesti Jadrana, a ujedno i jedna od najznačajnijih pomorskih bitaka u europskoj povijesti uopće. Viška bitka, ili „Viški boj,“ bila je također prva pomorska bitka u svjetskoj povijesti u kojoj su se dvije oklopljene flote sukobile na otvorenom moru. Austrijska flota pod zapovjedništvom Wilhelma von Tegetthoffa porazila je brojniju i nadmoćniju flotu kraljevine Italije pod zapovjedništvom admirala Persana, čime je onemogućeno talijansko zauzimanje Visa i drugih dijelova istočno jadranske obale. U navedenoj bitci potopljeni su talijanski brodovi - oklopnjače *Re d'Italia* i *Palestro*, čije se olupine do danas nalaze očuvane na dubinama od oko 120 metara u akvatoriju između Visa i Šolte. Zbog izrazito brzog razvoja tehničkog i dubinskog ronjenja i uz to vezanog ronilačkog turizma te velikog interesa koji za navedene olupine postoji od strane čitave ronilačke zajednice, postoji velika mogućnost „otvaranja“ predmetnih olupina za turističko ronjenje u budućnosti. Time bi se u mnogome doprinijelo daljnjem razvoju ronilačkog turizma u Splitsko - dalmatinskoj županiji, i na samoj Šolti.

Foto - Dražen Gorički

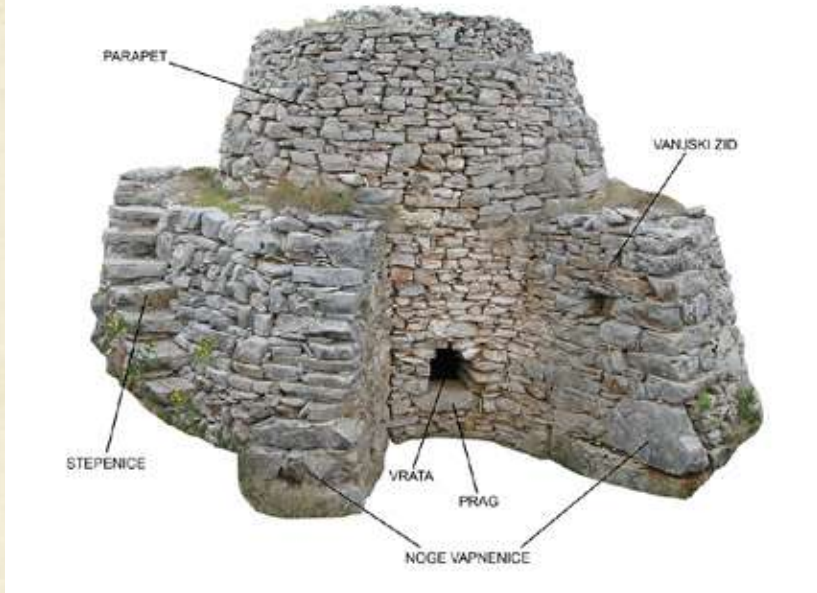
VAPNENICE (*japjenice*)

Umijeće gradnje i paljenja vapnenica na otoku Šolti jedinstveno je tradicijsko znanje koje su Šoltani usmenom predajom prenosili sa koljena na koljeno, a sačuvano je i danas u nekoliko stotina zapaljenih i rjeđe nezapaljenih vapnenica razasutih po otoku. Lokalni naziv za vapno je *japno*, a za vapnenicu *japjenica*. Proizvodnja vapna na Šolti se razvila zbog prirodnih preduvjeta ponajprije njenog smještaja, blizine Splita, Solina i Trogira, te izvrsnog vapnenca pogodnog za proizvodnju vapna kao i obilju drva. Naime, otok Šolta je nastao u tercijaru, od kredinog vapnenca, kamena srednje tvrdoće idealnog za proizvodnju vapna. Zbog toga, ali i zbog posebnog načina gradnje vapnenica šoltansko vapno je bilo puno kvalitetnije od vapna sa obližnjih otoka te stoga najtraženije i najcjenjenije u cijeloj Dalmaciji. Vapno je još od srednjeg vijeka, a poglavito u 19. i početkom 20. stoljeća bilo važan izvozni proizvod i bitan izvor prihoda stanovnika otoka Šolte. Stoga je najviše vapnenica sagrađeno uzduž sjeverne obale otoka Šolte. Od uvale Livka pa do rta Obinuš gotovo i nema uvale u kojoj se ne nalazi barem po jedna vapnenica. Pregledom zračnih snimaka iz 1968. godine na cijeloj obali otoka Šolte vidljivo ih je preko 70 od kojih su mnoge danas nestale uglavnom ljudskim djelovanjem. Rađene su nekih 10-15 metara od mora, u dnu uvala, radi zaštite od mora i valova, a opet dovoljno blizu morske obale radi transporta.

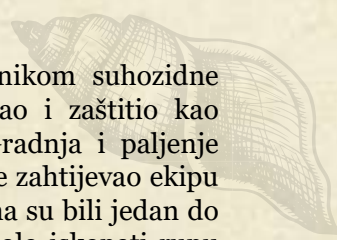
DIJELOVI VAPNENICE

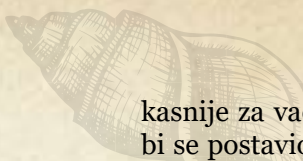

Vapno se dobiva zagrijavanjem vapnenca u pećima na 900-1200°C gdje se odvaja ugljični dioksid i nastaje živo vapno (CaO), koje miješanjem sa vodom daje gašeno vapno ili klak koji je još od početka civilizacija pa do danas nezamjenjivo vezivno sredstvo u graditeljstvu. Najstariji primjer upotrebe vapna nalazimo na lokalitetu Cajenu u Turskoj iz 15. st. pr. Kr., a korišteno je i u Starom Egiptu i Grčkoj. U Mezopotamiji u blizini grada Ura pronađena je prva peć za vapno iz 2000. g.pr. Kr. Međutim, tek u rimskom carstvu primjena vapna doživjela je svoj procvat i zahvaljujući njemu je bila moguća gradnja velebnih rimskih palača, mostova, akvedukta i cesta. Osim u graditeljstvu vapno se upotrebljava za bojanje i dezinfekciju, ali i u poljoprivredi te mnogim drugim djelatnostima. I na Šolti tradicija proizvodnje vapna vezana je za dolazak Rimljana i njihovo naseljavanje otoka te gradnju *villa rustica*. Na lokalitetu Studenac uz ostatke *villae rusticae* pronađena je i peć za vapno. U uvalama Podkokošica bok, Šupljivina, Supetra bok i Banje nalaze ostaci vapnenica u moru koje su, a obzirom na godišnje dizanje nivoa mora, vjerojatno sagrađene u antičkom razdoblju.

Pisani tragovi o proizvodnji vapna na otoku Šolti, govore o važnosti paljenja vapnenica i dobivanja vapna za otok te o ugledu koji su šoltanski majstori uživali na ostalim dalmatinskim otocima. Najstariji pisan izvor o proizvodnji vapna na Šolti je Splitski statut iz 1312. godine iz kojeg saznajemo kako su Šoltani vapno za prodaju morali najprije dovoziti u Split, a prodaju je trebalo odobriti Veliko vijeće. Iz jednog zapisa sa Korčule o načinu dobivanja vapna saznajemo kako su u razdoblju prije i poslije II. svjetskog rata postojali stari i šoltanski način s tim da stari nije bio najsigurniji jer se često znalo dogoditi da klačina ne izgori. Sa šoltanskim načinom dobivanja vapna upoznao ih je Pere Vidulić, a njegova prednost bila je u tome da se stavljalo više zemlje između dva zida vapnenice te se tako bolje zadržavala toplina, a i žerava se iz nje nije morala vaditi. Na Šolti se krajem 19. i početkom 20. stoljeća grade i tvornice vapna u Stomorskoj, te uvalama Šešula i Tatinja. Intenzivno paljenje vapnenica i prodaja vapna trajalo je na Šolti sve do 1960-ih godina. Nakon II. svjetskog rata vapnenice su prehranile Šoltane. Vrativši se kući nakon osmomjesečnog boravka u zbjehu u El Shatt zatekli su opljačkane konobe i staje i jedino što im je preostalo je graditi vapnenice i prodavati vapno budući da je kamena i drva bilo u izobilju. Tijekom 70-ih i 80-ih godina 20. st. vapnenice se pale samo za osobne potrebe, a posljednja je zapaljena 1993. godine.

Vapnenica je stožasta građevina građena tehnikom suhozidne gradnje, umijeća koje je UNESCO-o prepoznao i zaštitio kao nematerijalno kulturno dobro čovječanstva. Gradnja i paljenje vapnenice bio je težak i mukotrpan posao koji je zahtijevao ekipu od šest do deset ljudi zvanu *čurma*, među kojima su bili jedan do dva *meštra*. Za gradnju vapnenice prvo je trebalo iskopati rupu u zemlji (kotao) veličina koje je ovisila o željenoj količini vapna, a kretala se od dva do čak deset metara u promjeru te od dva do četiri metra u dubinu. Zatim bi se zidao vanjski i unutarnji zid između kojih se nalazio prostor koji bi se napunio zemljom radi sprječavanja prodora topline prema vani. Osobitu pažnju trebalo je posvetiti gradnji dušnika za zrak te vratima, nadvratnik (*volat*) kojih je morao biti od jednog većeg komada čvršćeg kamena. Gornji dio vapnenice naziva se *masica* sa karakterističnom kamenom oblogom tzv. parapet. Na vanjskoj strani vapnenice nalazi se stepenište koje je služilo za kontrolu vatre tijekom paljenja te

kasnije za vađenje vapna. Po završetku gradnje na vrh vapnenice bi se postavio kameni križ koji se uklanjao prije početka paljenja. Vatra se obavezno palila blagoslovljenim šibicama ili dijelom blagoslovljenog *brimenca*.

Osnovni alat za gradnju vapnenice bio je: *mašklin* (pijuk), *motika*, *mašur*, *poluga*, *mlat* (čekić), *maca* (malj), *vile*, *čvire*, *trpanj te puntizeli* (debele daske).

Za paljenje vapnenice bila su potrebna drva (*fraška*) količina kojih je ovisila o veličini vapnenice i koja su se nakon branja morala sušiti oko mjesec dana. Drva su se slagala u snopove (*brimena*) koja su do vapnenice nosile žene (*fraškarice*). Poseban radnik (*stivač*) bio je zadužen za slaganje snopova drva koja se naslagana, u visinu i do 10 metara, zovu kopa. Paljenje vapnenice trajalo je od šest pa sve do mjesec dana ovisno o njenoj veličini i za to je također bilo potrebno više ljudi koji su neprestano radili u smjenama tzv. *gvardijama* radi stalnog održavanja vatre. U jednoj gvardiji u trajanju od četiri sata rade tri radnika privukač, podavač i žegač čija *gvardija* je zbog težine posla trajala dva sata, a zatim su odmarali četiri sata. Privukač je privlačio potrebnu količinu drva (*stupin*) sa kope do podavača koji ih je stavljao kroz otvor dok je žegač vilama ubacivao *stupin* u vapnenicu u čijem kotlu je temperatura bila preko 1000° C. Uz vapnenicu je uvijek bila izgrađena poljska kućica pokrivena kamenim pločama gdje se spavalo, a po kiši i kuhalo. Kada bi se na vrhu masice - parapeta užarilo kamenje kao željezo, i vatra gorila plavičastim plamenom bio bi to znak (*sinjal*) da je vapnenica izgorjela. Tada bi se gornji dio *masice* pokrio pločama i zemljom, vrata zatvorila, također kamenom i zemljom, i vapnenica bi se tako ostavila idućih petnaest dana da se vapno ohladi. Vapno se potom krcalo u kutije kašete zapremnine 50 kg i odnosilo do broda na prodaju. Paljenje vapnenice bio je dugotrajan i težak posao, a od prodaje vapna nije se moglo obogatiti već je prodaja vapna stanovnicima Šolte bila neophodna za puko preživljavanje na obradivom zemljom siromašnom otoku.

Gradnja vapnenica i način proizvodnje vapna materijalno je i nematerijalno kulturno dobro otoka Šolte koje revitalizacijom treba sačuvati od zaborava.

NAKLADNIK: Splitsko-dalmatinska županija
Kvinar d.o.o.

ZA NAKLADNIKA: Blaženko Boban, Splitsko-dalmatinska županija

UREDNICI: Saša Denegri
Silva Kukoč

AUTORI: Saša Denegri
Silva Kukoč

PRIJEVOD I LEKTURA: Tomislav Denegri

DIZAJN: MID export-import d.o.o.

FOTOGRAFIJE: Dražen Gorički
Saša Denegri
Roko Surić
Maja Kaleb
Jurica Bezak
Eduard Visković

OBRADA FOTOGRAFIJA I IZRADA KARATA: Porin Kukoč

NAKLADA
Prosinac 2023

